

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВА ЄС У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА

М. МИКІЄВИЧ
*доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри
європейського права
(Львівський національний
університет
імені Івана Франка)*

В. МОТИЛЬ
*кандидат юридичних наук,
магістр права LL. M. (Університет Байройт)
M. A. I. S. (Віденська дипломатична академія),
доцент кафедри європейського права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

Відомий український теоретик права, академік НАПрН України П. Рабінович у своїй статті «Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права» висловив і розвинув цікаву ідею про необхідність розробки і обґрунтування універсальної теорії права, основні положення якої, на думку вченого, могли б бути застосовані як у загальній теорії національного права, так й у загальній теорії міжнародного права [1, с. 240–243]. Цілком справедливо вчений вказує на те, що в рамках курсів загальної теорії права «майже замовчують існування права міжнародного» та не враховують його особливостей, а юристи-міжнародники недостатню увагу звертають на особливості загальної теорії національного (внутрішньодержавного) права [1, с. 240].

Згадані міркування викликали жваву дискусію на кафедрі європейського права Львівського національного університету імені Івана Франка і підштовхнули до підготовки цієї публікації в аспекті обговорення сформульованих П. Рабіновичем тез.

Автори цілковито підтримують ідею розробки єдиної універсальної теорії права, положення якої були б однаково застосовними як у теорії національного права, так і в теорії міжнародного права. Таким чином, якщо вести мову про

© М. Микієвич, В. Мотиль, 2013

такий феномен, як право, то беззаперечно існують «гранично загальні закономірності внутрішньодержавного й міжнародного правового регулювання діяльності (поведінки) будь-яких суб'єктів» [1, с. 241]. І саме ці закономірності, справедливо вважає вчений, повинні стати предметом універсальної теорії права. Такий підхід також цілковито узгоджується з концепцією єдності міжнародного та державного права Г. Кельзена, який стверджував, що «розпізнається тільки єдність будь-якого права, а це означає, що можна розуміти сукупність міжнародного права й правових порядків окремих держав як певну єдину систему норм — так, як ми зазвичай добачаємо єдність у правопорядку однієї держави» [2, с. 351]. На думку відомого російського теоретика права С. Алексєєва, універсальність права доводиться наявністю «таких сутнісних принципів та рис, які властиві будь-якій правовій системі на будь-якому етапі її розвитку. Як приклад він наводить принцип розумності, принцип справедливості, принцип рівності (рівної свободи), принцип свободи волі та поведінки». До універсальних рис права він зараховує нормативність, формальну визначеність, системність та забезпечення авторитетом та силою [3, с. 447–450]. У своєму дослідженні професор П. Рабінович, виділяючи особливі видові властивості сутності права, виокремлює лише два його різновиди: а) право національне; б) право міжнародне.

Проте, на нашу думку, сучасна правова теорія і практика окремо виділяє і доповнює в цьому переліку ще один елемент та різновид існування сутності права — право Європейського Союзу.

Перш за все тому, що право Європейського Союзу (або європейське право — оскільки тут ми застосовуємо ці поняття у вузькому розумінні, як тотожні, або синоніми) визначається як «особлива багаторівнева система взаємопов'язаних і взаємозумовлених норм, формування і дія яких відбуваються як на рівні національних правових систем європейських держав, так і на наднаціональному (в рамках ЄС) і регіональному міжнародному (у рамках європейських міжнародних організацій) рівнях» [4, с. 145].

Відзначаючи особливий автономний характер права ЄС, відомий науковець у галузі європейського права професор В. Муравйов чітко стверджує, що «...хоча право ЄС тісно взаємодіє з міжнародним і внутрішнім правом, воно може існувати і функціонувати лише як незалежне від міжнародного та внутрішнього права держав-членів» [5, с. 191].

Таким чином, безумовно в рамках Європейського Союзу як державно-організованого суспільства (співтовариства) сформувалася окрема нормативно-організована система, що склалася в умовах її функціонування, заснована на власному праві та правореалізуючій діяльності спеціальних установ [6, с. 210].

Слід зазначити, що теза про право Європейського Союзу як окремий правопорядок, який відмінний від національного та від міжнародного права, але водночас тісно пов'язаний з ними, обґрунтована також Судом ЄС. Так, у рішенні у справі «Ван Генд енд Лоос» Суд наголосив, що Співтовариство створило «новий правопорядок міжнародного права», в інтересах якого держави обмежили свої суверенні права та суб'єктами якого є не лише держави-члени, а й фізичні та юридичні особи [7, с. 45]. Такий підхід Суду знайшов багатьох прихильників у науковій доктрині. За їх концепцією право ЄС є не міжнародним правом, а самостійним правопорядком *sui generis* (лат. — особливого виду, особливий). Підстава

його виникнення (міжнародно-правові договори) не свідчить одночасно і про те, що внутрішня структура цього правопорядку має характер відносин, які регулюються міжнародними публічними договорами (договірні-обов'язковий характер). Значно важливішою є юридична природа правопорядку, який утворився із сукупності взаємопов'язаних договорів, звільнившись при цьому від своєї міжнародно-правової основи. Для нього характерні суттєві відмінності¹. На їх думку, первинне право ЄС не є більше міжнародним правом, а має подвійну правову природу [8, с. 45]. Воно володіє одночасно договірні-правовим та конституційно-правовим характером, тобто наділене також і рисами внутрішньодержавного права.

Слід зазначити, що право ЄС тісно пов'язане як із міжнародним правом (сформувалось на основі установчих договорів про створення Співтовариств, які є міжнародними публічними договорами), а також із національним правом (оскільки частково імплементується через національне право), та має ряд спільних із цими правовими системами рис. З іншого боку, право ЄС має деякі особливості, які відрізняють його як від міжнародного, так і від національного права.

Для права ЄС характерні певні риси, які зближують його з національним правом, як наприклад, пряма дія первинного і частково вторинного права, наявність незалежних органів, наділених власними правотворчими повноваженнями, які можуть приймати обов'язкові рішення більшістю голосів, наднаціональність. Слід зазначити, що вони певною мірою мали місце і в інших міжнародних організаціях, проте, не в такому поєднанні, інтенсивності та інтеграційній динаміці. Тому інколи його цілком обґрунтовано називають найбільш динамічним інтеграційним угрупованням світу [9, с. 472]. Саме завдяки цим особливим рисам право ЄС розглядають як окремий правопорядок, відмінний від міжнародного права.

З іншого боку, цілком слушною є думка англійського професора Е. Денза, який зауважує, що європейському та міжнародному праву властивий цілий ряд спільних ознак: 1) обидві системи є переважно горизонтальними, а не вертикальними; 2) основними джерелами права ЄС та міжнародного публічного права є договори, звичаї та практика; 3) в обидвох нові зобов'язання можуть бути створені лише органами або організаціями, яким делеговані повноваження у даній сфері; 4) і право ЄС, і міжнародне право втілюються в життя лише через правові механізми держав-членів ЄС та міжнародних організацій [10, с. 257–265].

Таким чином, право ЄС, будучи окремим різновидом права, який тісно пов'язаний як із національним, так і з міжнародним правом, має ряд спільних та

¹ У міжнародно-правовій літературі досить часто наголошується на наднаціональності як унікальній рисі ЄС, що не має аналогів серед інших міжнародних організацій. На нашу думку, таке твердження не можна вважати цілком правильним, оскільки окремі ознаки наднаціональності притаманні також і іншим міжнародним організаціям. Прикладом може служити Латиноамериканська асоціація інтеграції (Asociacion Latinamericana de Integracion), створена на підставі договору від 1980 р. Рішення Комісії цієї організації подібно до розпоряджень ЄС є обов'язковими та мають пряму дію на території держав-членів цієї організації. Рішення Суду також діють безпосередньо без будь-яких правозастосувальних заходів із боку держав-членів.

відмінних від цих правопорядків (правових систем) рис, але формує у сукупності з цими різновидами єдину сутність права і тому доцільно розглядати ці співвідношення в рамках універсальної теорії права.

Звідси, стосовно співвідношення згаданих різновидів права, якщо виходити із схеми, запропонованої в коментованій статті П. Рабіновичем [1, с. 242], то предметом дослідження універсальної теорії права є закономірності взаємовпливів національного та міжнародного права, як чинника розвитку єдиної сутності права, що на доктринальному рівні дослідив, зокрема, у своїй фундаментальній розвідці член-кореспондент НАПрН України М. Буроменський [11, с. 632–662]. Таким чином, предметом нової галузі науки — універсальної теорії права повинно бути дослідження закономірностей взаємовпливів міжнародного права і національного права з європейським правом, що має важливе значення для розуміння феномену утворення і функціонування останнього.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне підтримати ідею розробки єдиної універсальної теорії права, яка була б однаково застосовна не тільки для національного та міжнародного права, а й права Європейського Союзу. Іншими словами, універсальна теорія права повинна служити концептуальним фундаментом не лише теорії національного та міжнародного права, а й теорії права Європейського Союзу, що потребує подальших ґрунтовних досліджень.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Рабінович П.* Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права / П. Рабінович // *Право України*. — 2013. — № 5. — С. 240–244.
2. *Кельзен Г.* Чисте правознавство: з дод.: Пробл. справедливості / Г. Кельзен ; пер. з нім. О. Мокровольського. — К. : Юніверс, 2004. — 496 с.
3. *Теория государства и права / С. С. Алексеев и др.* — М. : Норма, 1998. — 456 с.
4. *Стрельцова О.* Взаємодія міждержавних правопорядків Європи як передумова формування європейського права / О. Стрельцова // *Право України*. — 2013. — № 6. — С. 145–152.
5. *Леція професора В. Муравйова:* «Загальні принципи правопорядку Європейського Союзу» // *Право України*. — 2013. — № 6. — С. 190–204.
6. *Оксамитний В.* Міждержавні правові системи як реальність сучасного світу / В. Оксамитний // *Право України*. — 2013. — № 3–4. — С. 209–222.
7. *Case 26/62 Van Gend en Loos V. Nederlandse Administratie der Belastingen*, 1963. — Reports of Cases before the Court of Justice and the Court of First Instance; European Court Reports (ECR) 95.
8. *Streinz R.* *Europarecht / R. Streinz*. — Heidelberg, 2001. — 247 S.
9. *Дмитрієв А. І.* Міжнародне публічне право / А. І. Дмитрієв, А. І. Муравйов. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 640 с.
10. *Denza E.* Two legal orders: divergent or convergent? / E. Denza // *Intern. and comparative law quart.*: — L., 1999. — Vol. 48. — P. 257–265.
11. *Буроменський М.* Українська доктрина співвідношення міжнародного та національного права / М. Буроменський // *Правова доктрина України* : у 5 т. — Х. : Право, 2013. — Т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. — 864 с.

Микієвич М. М., Мотиль В. І. Концептуальні основи права ЄС у контексті формування універсальної теорії права

Анотація. Підтримується запропонована професором П. Рабіновичем ідея формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. Пропонується, враховуючи особливі видові властивості, виокремити як предмет дослідження універсальної теорії права — теорію європейського права (права Європейського Союзу).

Ключові слова: універсальна теорія права, теорія міжнародного права, теорія національного права, теорія європейського права, теорія права Європейського Союзу.

Мыкиевич М. М., Мотиль В. И. Концептуальные основы права ЕС в контексте формирования универсальной теории права

Аннотация. Поддерживается предложенная профессором П. Рабиновичем идея формирования универсальной теории права как общей концептуальной основы теорий национального права и международного права. Предлагается, учитывая особые видовые свойства, выделить в качестве предмета исследования универсальной теории права — теорию европейского права (права Европейского Союза).

Ключевые слова: универсальная теория права, теория международного права, теория национального права, теория европейского права, теория права Европейского Союза.

Mykievych M., Motyl V. Conceptual Foundation of European Union Law in the Context of the Formation of Universal Law Theory

Summary. The authors support the suggested by Prof. Rabinovych idea of the elaboration of universal legal theory as common conceptual basis for the theories of national and international law. Taking into consideration special features, the authors suggest to add as a subject of the universal legal theory the theory of European law (Law of European Union).

Key words: universal legal theory, the theory of national law and theory international law, theory of European law, theory of European Union Law.